

RÁCZ ATTILA

A valós és mentális társadalmi-térbeli elkülönülést vizsgáló kutatások Szegeden

Absztrakt

Az emberek térrel kapcsolatos értelmezéseinek vizsgálata igen érdekes kutatási terület, hiszen a valóságos térnek (akár egy településnek) az objektív módon meglévő térelemeit, és különösképpen a térelemekhez kapcsolódó különböző vélekedéseket az ember maga állítja elő és szubjektív módon értelmezi, határozza meg azokat. A mentális térképezés során a térről szerzett információk is egyénileg formálódnak, mégpedig úgy, hogy azok a magunk számára segítenek eligazodni abban, hogy mi hol van, mely területen kik laknak, egy adott helyre hogyan juthatunk el, mit hol, vagy éppenséggel hol mit csinálhatunk. A kérdés legtöbbször az, hogy ezek a térképek mennyire tükrözik, vagy inkább mennyire állnak közel a valósághoz?

Kulcsszavak: társadalmi-térbeli elkülönülés, szegregáció, mentális szegregáció, mentális térkép, kognitív térkép, kognitív reprezentációk, olvasható város, struktúrateremtés, jelentésadás, kognitív területi struktúra, társadalmi státusz, lakóhelyi elkülönülés, szegregátum, mentális szegregátum.

A társadalomtudományok számára a térbeliség nem tisztán jelenik meg, hanem átszövi számtalan társadalmi és kulturális jelentés, ezzel a teret társadalmi termékévé avatja, és annak mentális jellegét hangsúlyozza. E jelentések hordozói, megjelenítői, sőt formálói a társadalmi élet legkülönfélébb területei, megnyilvánulásai, így például a művészeti alkotások, vagy általánosságban az információcsere, a kommunikáció. (MÉSZÁROS 2000., BENEDEK 2003., FARKAS 2003.)

A mentális térképek vizsgálata egyes kutatók szerint már a századforduló néprajzi és antropológiai irodalmában is megjelenik térhasználat címke alatt. (LETENYEI 2004.) Az antropológusok körében sokat idézett Bronislaw Malinowski a Trobriand-szigetek közötti kereskedelmi lánc leírásakor utal arra, hogy a szigetek lakói a közvetlenül szomszédos szigeteket tartják közelinek, és ez az elképzelés hatással van a kereskedelmi kapcsolatok alakulására. (MALINOWSKI 1922.) A térhasználattal kapcsolatos hazai néprajzi irodalomból nemzetközileg is ismert Hofer Tamás és Fél Edit (1997) munkája a magyar paraszti gazdálkodás tér- és időbeosztásáról (LETENYEI 2004.).

A térértelmezéssel kapcsolatos értelmezési valamint ezen értelmezési fajták különböző kutatási területeken használatos prioritásbeli különbségeinek eredményeképp jönnek létre az 1960-as, 1970-es években a mentális térkép, mentális térképezés vagy a kognitív tér, a kognitív térképezés fogalmai (NEMES NAGY 1998.). Egyes vélemények szerint a kognitív vagy mentális térképezés (cognitive/mental mapping) két különböző dolgot jelent a pszichológia és társada-

lomföldrajz szóhasználatában. A két diszciplína megközelítésbeli különbözősége Letenyei László szerint leginkább úgy értelmezhető „*mintha fordított lenne a kutatás tárgya: a földrajz a térre vonatkozó tudást gyűjti, a pszichológiai értelemben vett kognitív térkép viszont a tudást térképezi fel, azaz a tudati jelentésstruktúrák „térképeinek” elkészítésével foglalkozik.*” (LETENYEI 2004. 154.)

Más kutatók ellenben, mint pl. Barbara Tversky is úgy látják, hogy a kétfajta fogalomhasználat között nincs különbség, hiszen mindkét esetben a tudattartalmak feltárásáról, feltérképezéséről van szó, és a tudat vizsgálatokor képtelenség lenne a vizsgálatot csak és kizárólag a térrel kapcsolatos tartalmakra szűkíteni, hiszen a kognitív folyamatok csak a maguk komplexitásában értelmezhetők. (TVERSKY 1993., idézi: LETENYEI 2004. 154.)

„*A kognitív térképezés pszichológiai folyamatok sorozatából álló folyamat, amely megjegyzi, kódolja, raktározza, előhívja és dekódolja a mindennapi térbeli környezetre (...) vonatkozó információt.*” (DOWNS-STEAD 1973. idézi LETENYEI 2004.) Tehát a kognitív térképezés azt a folyamatot jelöli, melynek során a személyekben lejátszódik egy pszichológiai folyamat, aminek az eredményeképpen kialakul egy sajátos kép, a valóságos térnek egy sajátos értelmezéseként. Ez a sajátos kép, a kognitív térkép, melyek, „térképi elemekből, illetve a hozzájuk kapcsolódó szubjektív képzetekből álló tudati képződmények”, a mentális térképezés lényege pedig, éppen ezeknek, az egyéneknél rejlő kognitív térképeknek feltárása, különböző módszerekkel. Így a mentális térkép csupán az egyén kognitív térképének adott eszközökkel megjelenített része. (KISS 2005.) A kognitív térkép tehát nem mentális térkép még, hanem mentális kép, amely különböző módszerekkel megjeleníthető, és ennek a megjelenítésnek (mentális térképezés) eredménye a mentális térkép.

A kulturális antropológiában az ötvenes–hatvanas években végbemenő strukturalista és kognitív fordulat már a térérzékelés vizsgálatának felértékelődéséhez vezetett (LETENYEI 2004.), ugyanakkor a geográfiában csak az 1960-as évek behaviorista forradalmával¹ jelent meg a módszer, amit ma már széles körben használnak a települési, területi tervezésben is, mivel segítségével olyan társadalmi folyamatokról kapható információ, amelyek más módszerekkel nem, vagy csak korlátozott mértékben tárhatók fel. (KISS–BAJMÓCY 1996.)

Letenyei szerint a geográfia és antropológia mellett a nyelvészetben is tetten érhető a mentális térképezéssel kapcsolatos kérdések megjelenése, mégpedig a környezetre vonatkozó, kulturálisan meghatározott tudás és a kommunikáció összefüggéseinek vizsgálata terén. Letenyei kiemeli, hogy a nyelvészet és az antropológia kognitív struktúrák iránti fokozódó érdeklődése sok tekintetben egymás mellett, szoros kölcsönhatásban haladt. Ennek egyik legismertebb bizonyítéka Edward T. Hall *Rejtett dimenziók* című könyve.

A kötet a környezetre vonatkozó, kulturálisan meghatározott tudás és a kommunikáció, illetve a nyelv kérdéseivel foglalkozik, és számos fontos megállapítása mellett rámutat arra is, hogy az ember és környezete kölcsönösen alakítják egymást, vagyis az ember miközben megteremt a kultúrát, aközben „házasítja” is magát; és a kultúra nyelvén keresztül ismeri meg a valóságot. Így az építetett (városi) környezet sem más, mint a kultúra szűrő-szelektáló folyamatának terméke. Hall szerint tehát a térre vonatkozó elképzeléseink elsősorban nem az objektív valóságon, hanem annak szubjektív észlelésén nyugszanak. (HALL 1969., 1987.)

¹ Az Egyesült Államokban megjelent iskola képviselői a hatvanas években szakítottak a hagyományos földrajzi szemlélettel, amely a teret az emberek cselekedeteinek keretként szolgáló „tartályként”, abszolút képződményként tekintette. Abból a feltevéseből indultak ki, hogy az emberek térbeli viselkedését nem a tér objektív szerkezete, hanem annak az észlelés során keletkezett szubjektív képzete határozza meg. CSÉFALVAY 1990.

A mentális térképezés területén tehát a legkülönbözőbb tudományágak, mint a nyelvészet, a pszichológia és a földrajz kutatási eredményei kölcsönösen hatottak egymásra. A módszer interdiszciplináris jellegét támasztja alá az is, hogy az egyébként építész végzettségű Kevin Lynch munkája (LYNCH 1960.) készítette elő – Cséfalvay Zoltán értékelése szerint – a földrajz-tudomány egy újabb fordulatát (CSÉFALVAY 1990.). 1970-ben megjelenik a földrajzkutató Roger Downs *Geographic Space Perception: Past Approaches and Future Prospects* című programadó írása (DOWNS 1970.), majd 1973-ban a David Steával közösen szerkesztett szöveggyűjtemény (DOWNS–STEA 1973a, 1973b), amely viszont a pszichológus végzettségű, de számos diszciplína területén alkotó Stanley Milgram-re volt hatással, aki 1976-ban tette közzé Párizs mentális térképéről szóló tanulmányát (MILGRAM 1992.).

Ezután még gyors egymásutánban több összefoglaló jellegű kézikönyv, egyetemi jegyzet is megjelenik, mint például Peter Gould és Rodney White *Mental Maps* című (GOULD–WHITE 1974.), a Downs és Stea szerzőpáros újabb, *Map in Minds. Reflection on Cognitive Mapping* című írása (DOWNS–STEA 1977.), továbbá Joseph Stoltman 1980-as *Mental maps: resources for teaching and learning* című kötete (STOLTMAN 1980.) és John Goldnak a behaviorista geográfiai megközelítésben íródott *An Introduction to Behavioural Geography* című írása (GOLD 1980.). Végül Charles Holahan környezeti pszichológiai megközelítésű mentális térképezésről íródott kötete (HOLAHAN 1982.), – amelynek hat fejezete magyarul is olvasható (DÜLL–KOVÁCS 1988.) – zárja a mintegy húszéves kezdeti periódust.

1993-ban Barbara Tversky a kognitív térképeken kívül konstruktivista alapokon álló kognitív kollázsokat és térbeli mentális modelleket különít el. Az így létrejött hármas kategorizáció lényege, hogy míg a kognitív térképezés a térre vonatkozó tudati tartalmakat gyűjti, a kognitív kollázs (cognitive collage) a térészlelésünk sokkal több tudati elemével függ össze. Egy távolság például megítélésénél figyelembe vehetjük a kocsiút idejét, a zónaidőt, de akár a történelmi hadjáratokat vagy a nyelvcsaládot, és ezekből kollázsszerűen állítjuk össze a térre vonatkozó információt (TVERSKY 1993). „A megközelítés attól konstruktivista, hogy az érdeklődés központjában nem a térkép (kollázs) áll, hanem alkotásának folyamata. A dolgot bonyolítja, hogy az információk szisztematikus vagy véletlen hibával állnak rendelkezésünkre tudatunkban. A térbeli mentális modellek (spatial mental models) abból indulnak ki, hogy az egyes térbeli információk nem állnak össze egy teljes képpé, a biztos pontok (landmarks) közti teret a tudatunk tölti ki, modellezi.” (LETENYEI 2004. 162.) A mentális térképezés konstruktivista jellegű megközelítése tehát nem a térképre, hanem magára a modellépítés folyamatára fókuszál.

A mentális térképezés elméleti és módszertani alapjaira építő megközelítések közül megemlítendő még szociálpszichológiában használatos value mapping az értékpreferenciák (szociológiai, pszichológiai) vázlatát, illetve az eredmények sokdimenziós skálázás eredményeként kapott „térképét” jelenti. Az ingatlanpiaci/területfejlesztési értelemben vett értéktérkép pedig egy teljesen más kognitív stuktúraértelmezés, ahol egy-egy település ingatlanpiaca színárnyalatokkal vagy más módon ábrázoló térképre, vagy a térkép alapjául szolgáló adatbázisra, azaz értékkataszterre utal. A szervezetszociológia, vezetés- és szervezéstudományok területén az úgynevezett koncepciótérképezés (concept mapping) kifejezést említhetjük, ahol gyakorlatilag egy elképzelés megvalósításának komplex folyamatábrájának megalkotásáról beszélhetünk, feltüntetve az egyes fázisokat, a részt vevő szereplőket és a társadalmi/szervezeti környezetet, az eredményeket grafikusán interpretálva. A koncepciótérkép egy vagy több résztvevő észlelése alapján készül (jellemzően fókuszcsoporthoz vizsgálat, ritkábban interjú vagy résztvevő megfigyelés alapján), az eredményeket általában adatsűrítő eljárásokkal (MDS, klaszter) dolgozzák fel. (LETENYEI 2004.)

A térrel kapcsolatos ismeretek előhívására alapvetően két módszert szoktak alkalmazni: az ún. „rajzos” illetve „rang módszert”. Az első módszer alkalmazói a vizsgálati személyekkel térképeket rajzoltatnak, majd ezeket elemzik, hasonlítják össze. A második módszer előre megadott objektumok értékelésén alapul. Ekkor a kutató által megnevezett helyeket kell rangsorolnia, pontoznia a válaszadónak. Ebben az esetben a térképezést már maga a kutató végzi el. (KISS-BAJMÓCY 1996.)

Más megközelítésben a mentális térképezéshez kapcsolódó az adatfelvétel „filozófiáját” illetően lehet:

- Tisztán kvantitatív jellegű
- Tisztán kvalitatív, nem rajzoltató adatgyűjtés
- Szabad térképrajzoláson alapuló adatfelvétel
- Standardításra törekvő térképrajzoltatás
- Kész térképekből kiinduló adatfelvétel

A mentális térképeken található adatok lehetnek:

Mentális terek neve és kiterjedése (településrészek, utcanevek stb. megnevezése és ábrázolt nagysága, méretaránya)

Törésvonalak, határok (városhatár, folyó, jól meghatározható városmorfológiai határvonal stb.)

Tájékozódási pontok (népszerű találkozási, vagy iránypontok, amelyek a mindennapokban segítik a tájékozódást)

Útvonalak (nem csak konkrét utak lehetnek, hanem bővebb értelemben a mindennapi térpályák)

Csomópontok (a térpályák találkozási pontjai; jelentőségüket többnyire az határozza meg, hogy hány útvonal, térpálya találkozik)

Emellett gyűjthetők adatok az egyes helyek, térrészletek ismertségről, a hozzájuk kapcsolódó véleményekről, sztereotípiákról. (LETENYEI 2004.)

Kevin Lynch 1960-ban megjelent munkájában (LYNCH 1960.) bevezeti az „olvasható város” fogalmát, mely alatt azt érti, hogy a város egyes részei milyen könnyen ismerhetők fel és rendezhetők egy koherens rendszerbe. Az a város tekinthető olvashatónak, melynek kerületei, vagy műemlékei, vagy közlekedési útvonalai könnyen felismerhetők és egy globális szerkezeti sémába rendezhetőek.

Ehhez szükséges a városképi elemek megkülönböztethetősége, illetve azok logikus, követhető összekapcsolódása. A világosan tagolt szerkezetű városokról könnyen és gyorsan készíthetünk viszonylag pontos kognitív térképet. LYNCH 1960. három fázist különít el a térbeli tanulás folyamatában: az azonosítás, a struktúrateremtés és a jelentésadás egymással összekapcsolódó szakaszait. Az azonosítás legnyilvánvalóbb formája az elnevezés, aminek során az adott térelemet megkülönböztetjük környezetétől. A struktúrateremtés során az egyes helyek, térrészletek egymáshoz való viszonyát, funkcionális kapcsolatát adjuk meg. Végezetül a jelentésadás szakaszában, amely a három közül a legnagyobb változatosságot hordozza, különféle jelentéstartalmakkal ruházzuk fel az egyes helyeket. E jelentések akár teljesen ellentétesek is lehetnek más-más csoportokhoz tartozóknál, erre kiváló példa az, hogy mennyire eltér, vagy eltérhet például a belvároshoz kapcsolódó jelentéstartalom egy település lakosságának és az odalátogató turistáknak esetében (CSÉFALVAY 1990.).

Magyarországon is egyre több kutató mutat érdeklődést a mentális térképezés iránt, és

végez kutatásokat. Ezek két fő csoportra oszthatók: vagy egy-egy település mentális képére, vagy összességében – többnyire a magyarországi települések kapcsán - Magyarország mentális képére irányulnak (LETENYEI 2005.). Letenyei Kőszeg, Ökörítőfűlpös mentális képét vizsgálta, utóbbi településnél kiegészítve kapcsolatháló elemzéssel. (LETENYEI 2001.). Perényi Roland Budapest sajátos szempontú vizsgálatát végezte el, mégpedig abban az értelemben, hogy a rendőri figyelem, a biztonság (biztonságérzet) terjedését elemezte a dualizmus korának fővárosi társadalmában dokumentumelemzés módszerét használva. (PERÉNYI 2006.) Gyáni a városi mikroterek kutatása során arra a megállapításra jut, hogy a város térképe sok eltérő mentális térképet rejt magában. Kutatásaiban történeti forrásokat (korabeli családi naplókat) használt, és kiindulópontja az volt, hogy a várost annak lakói eltérően érzélik, így vele kapcsolatos élményeik is eltérőek. Gyáni végül arra a következtetésre jut, hogy a várost, mint egységet szimbolizáló tárgyi elemekről nyert élmények nélkül nem lehetséges a városi identitás érvényes kialakítása (GYÁNI 1998.). Garamhegyi, Kádár és Sümeghy alföldi lakóhelyű egyetemisták Magyarországról alkotott mentális térképét vizsgálták. Kiindulópontként egy üres lapot kaptak a megkérdezettek, amelynek a közepén egy pont jelölte Szegedet, és a városhoz képest kellett megadniuk az egyes településeket. A szakirodalomban ezt „céltablás” módszernek nevezik (LETENYEI 2004.). Bajmócy és Kiss (1996) szintén az egyetemi hallgatók mentális térképeit vizsgálták Magyarországról, összehasonlítva az (elvileg) több földrajzi információval rendelkező földrajzosok és más szakosok térképeit. Más vizsgálatok az egyes európai országok népszerűségét, megítélését vizsgálták szintén egyetemi hallgatók körében rang módszer segítségével (BAJMÓCY–CSIKOS 1997.). Michalkó Gábor a turizmus kutatásában használta a mentális térképeket, amelyeket érettségi előtt álló diákokkal készítettet el. Szerinte az adott helyen rövid ideig tartózkodó turisták mentális térképéhez jobban tapadnak a szubjektív értéktételek, mint egy helyi lakoséhoz, emellett a látogatók térképeit elemezve képet kaphatunk a turisták útvonalairól, könnyebbé válik a helyi turizmustervezés. (MICHALKÓ 1998.) A hazai mentális térképes módszert alkalmazó kutatások közül kiemelendő még Füstös László (FÜSTÖS 1988.) és Varga-Ötvös Béla tanulmánya (VARGA-ÖTVÖS 1993.). A két szerző más-más kontextusban végzett elemzése csak a címében egy. A Füstös által végzett értéktérkép elemzés és (value map) kifejezés a szociálpszichológiában az értékpreferenciák (szociológiai, pszichológiai) vázlatát, illetve az eredmények sokdimenziós skálázás eredményeként kapott „térképét” jelenti, még Varga Ötvös az ingatlanpiaci/területfejlesztési értelemben vett értéktérkép értelmezése egy település ingatlanpiacát színárnyalatokkal vagy más módon ábrázoló térképet, vagy a térkép alapjául szolgáló adatbázist, azaz értékkatasztert jelenti.

A társadalmi-térbeli elkülönülést vizsgáló kutatások Szegeden

A társadalmi rétegződés és térbeli elkülönülés szociológiai szempontú vizsgálata Szeged területe vonatkozóan először az 1960-as évek végén zajlik, Szelényi Iván és Konrád György vezetésével. A kutatás statisztikai adatok elemzésével készül, és rávilágít arra, hogy Szeged fizikai értelemben eltérő övezeteinek eltérő a társadalmi összetétele is: a szakképzettebb társadalmi csoportok magasabb arányban élnek a jobb színvonalú övezetekben, míg a szakképzetlenebbek nagyobb arányban jelennek meg az alacsonyabb színvonalú részeken. A városfejlesztési folyamatok vizsgálatának eredményeként Szelényi szerint ebben az időszakban Szeged fejlődése sokkal organikusabb, mint pl. Pécsé, mivel a csongrádi megyeszékhelyen már a 19. század végén olyan városközpont alakult ki, amely képes egy száz-kétszáz ezres lélekszámú település központjaként funkcionálni (SZELENYI 1990.). Szelényiek a várost urbanisztikailag nagyjából

egységes övezetekre osztják az alábbiak szerint: városmag a (1) *belváros*, amelyet körülvesz az átmeneti övezet két szakasza, a (2) *leromló, avuló* és a (3) *zöldövezeti*, színvonalas szakasz, az (4) *ipari lakótelep*, a (5) külső gyűrűben lévő *családi házas telepek*, és az (6) *új lakótelep*. Az övezetek tulajdonságait a kutatás eredménye alapján három tényező szabja meg: a lakásosztály szerinti összetétel, funkcionális jellemzőik, és a történeti egységük. Szelényiek Szeged városi övezeteire vonatkozóan megállapítják, hogy infrastrukturális szempontból fejlettnek tekinthető a (1) belváros, a (3) javuló átmeneti zöldövezet és az (ekkor még) (6) új lakótelep. Ezekben a területeken él a magasabb társadalmi státuszú népesség 40 százaléka (szellemi foglalkozásúak, vezető beosztásúak stb.). A másik három övezet, ahol a kutatás idején a szegediek többsége lakik, infrastrukturálisan fejletlen terület. Az alacsony fejlettségi szintű területeken 70 százalékban a fizikai foglalkozásúak lakóhelyei találhatóak, amelyek igazolják az övezetek közti társadalmi szegregációt. Szelényiek megállapítják, hogy a városban addig lezajlott migrációs folyamatok nem csökkentették az elkülönülést, hanem a lakáspolitiká révén éppen erősítették, vagyis tovább fokozták a különböző társadalmi rétegek térbeli elkülönülését. A magasabb státuszúak ebben az időszakban új lakótelepi lakásokhoz jutnak, míg a fizikai dolgozók és a munkácsoládok a külső családi házas övezetekben és a leromló átmeneti övezetekbe szorulnak ki, ezzel egy időben a már avuló átmeneti övezet és az ipari lakótelepek további leromlását siettetve (SZELÉNYI 1990.).

Az 1980-as népszámlálás alapján a statisztikai hivatal szakemberei Szegedet kilenc építészeti és funkcionálisan elkülönülő részre osztják. A nyolcvanas évektől kezdve leginkább eszterinti területi felosztás alapján történnek az elemzések a város társadalmi-területi különbségeit vizsgáló, leggyakrabban a KSH népszámlálási adataira kiterjedő elemzésekben. Az elhatárolt egységek nagy különbségeket mutatnak a beépítettség, a laksűrűség, a fejlődés iránya, a lakosság foglalkozása, korstruktúrája, lakáviszonyai stb. tekintetében (KSH 1983.).

Az 1990-es és 2001-es népszámláláskor az adatokat a funkcionális tagozódás mellett, már az úgynevezett városrendezési körzetekre vonatkozóan is kódolták, és elemzések születnek ebben a területi bontásban is. A funkcionális kategóriák alkalmazásának egyik előnye, hogy nem koncentrikus körök szerinti, „szervetlen” övezeteket határolnak le, hanem tekintettel vannak egy-egy környék építészeti, geográfiai és térhasználati jellegzetességeire is. (KOVÁCS 2003.)

2003-tól a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszékén hallgatóimmal közösen folyamatosan végzünk Szegeden településszociológiai kutatásokat, kvalitatív és kvantitatív módszerrel, valamint a két módszer ötvözésének technikájával egyaránt (RÁCZ 2007., 2009., 2011.). Ebben a kutatássorozatban a Szegeden belüli területi-társadalmi elkülönülést vizsgáló elemzés során Balogh Péter a különböző társadalmi csoportok területi eloszlásában tapasztalható különbségeket a Duncan házaspár (1973) által kidolgozott disszimilitási indexszel mérte (BALOGH 2007.). A Szeged Studies 2003 adatállományán végzett elemzéseinek eredményei azt támasztják alá, hogy a nagy területi egységekben (funkcionális lakóövezetek) nem mutatható ki sem nominális (nem, etnikum, családi állapot), sem pedig graduális paraméterek szerinti (életkor) éles társadalmi elkülönülés Szegeden. Az elemzés ugyanakkor rámutat arra is, hogy a nagy területi egységekre jellemző társadalmi heterogenitás mellett azért érezhetőek bizonyos paraméterek szerinti területi különbségek is. Az iskolai végzettség esetében például kimutatható, hogy a Belvárostól és a Villanegyedtől kifelé haladva csökken az elvégzett iskolai osztályok számának átlaga. Szorosan követi a központi övezetet a diplomások arányában a Belső lakóterület is, de itt már inkább az érettségizettek dominálnak, ahogy a Kertvárosias lakóövezetben is. Szakmunkás végzettségűeket leggyakrabban a Lakótelepeken és a Falusias lakóövezetben találunk, ahogy legfeljebb nyolc osztállyal rendelkezőket is (leginkább Kiskundorozsmán és Szentmihálytelken).

A 2003-ban készült adatfelvétel szerint a fizikai munkások – ide értve a szakmunkásokat és a szakképzetleneket és a gazdálkodókat – főként a falusias lakóövezetben (Kiskundorozsma, Szentmihálytelek, Szőreg, Tápé), illetve a lakótelepeken (Tarján) vannak jelen nagyobb arányban, a nem fizikai foglalkozásúak többsége pedig a Belvárosban, a villanegyedben és a belső lakóterületen (Alsóváros, Felsőváros, Móraváros, Újszeged) él. A felső- és középvezetők, diplomás foglalkozásúak és a kereskedők, szolgáltatók többsége ezeken a területeken lakik. Az egyéb szellemi foglalkozásúak és az alsóvezetők lakhelyei többé-kevésbé arányosan megoszlanak a belső lakóterület, a kertvárosias lakóterület, a lakótelepek és a falusias lakóterület között (BALOGH 2007.).

A 2003-as adatok a jövedelmi helyzetet illetően is hasonló tendenciát mutatnak. A falusi lakóövezetben, illetve a lakótelepeken találjuk a legtöbb alsó jövedelmi helyzetű szegedit, és a legkevesebb magas jövedelműt, akik jellemzően a belvárosban és a villanegyedben laknak. Az említett tendenciát jól illusztrálja, hogy az előbbi két területi kategóriában a legmagasabb a jó jövedelmi helyzetűek aránya, némileg kevesebb a belső lakóterületen, majd a lakótelepeken és a kertvárosias lakóövezetben, végül a falusias lakóövezetben. A jövedelem a központi területektől haladva csökken a periféria irányába.

A lakókörülmények valamelyest módosítanak a centrum–periféria irányon, ugyanis a belváros által mutatott középpontot megegyezik a falusias lakóövezetével és a lakótelepekével, vagyis az itt lakók inkább közepes lakásfeltételekkel rendelkeznek. Jó körülményeket a belső és kertvárosias lakóövezetben, illetve a villanegyedben találhatunk. A lakáshelyzet és a lakókörülmények vizsgálata során Balogh a legfeljebb nyolc osztályt végzettek, illetve a gazdálkodók, szakképzetlenek és a rossz lakókörülmények között talált összefüggést. Hasonló eredményre jutott a diplomások, illetve a felsővezetők, a diplomához kötött foglalkozásúak, a kereskedők, szolgáltatók és a jó lakókörülmények között. Középen helyezkednek el a szakmunkás végzettségűek, illetve az egyéb szellemi foglalkozásúak és az iparosok, szakmunkások a lakásfeltételeiket tekintve (BALOGH 2007.).

A Balogh által az iskolai évek számából, a jövedelmi decilisekből és a lakókörülményeket mérő változókból konstruált szocioökonómiai státuszindex alapján ismét egyfajta középpontból kifelé irányuló lejtő rajzolódik ki Szegeden 2003-ban. A villanegyed és a belváros lakóinak fele a felsőközép és felső kategóriából kerül ki. Újfént középen találjuk a belső és a kertvárosias lakóövezetet és a lakótelepeket. A falusias lakóövezet esetében az alsóközép státuszúak tekinthetők jellegadóknak. A szegedi városkutatási projektet 2007-től kezdődően egy mentális térképes vizsgálattal is bővítettük. A kutatási irányvonalat abban jelöltük meg, hogy milyen hasonlóságok és különbségek fedezhetők fel a területi-társadalmi elkülönülés valós és mentális mintázati között.

Az ilyen irányú vizsgálódás első eredményeit 2009-ben publikáltuk (RÁCZ 2009.) Ferencz Gábor tanulmányában (FERENCZ 2011.), ahol a társadalmi státuszok közti viszonyrendszert ugyancsak a disszimilitás és szegregáció kiszámításával vizsgálta. Ferencz mind a munkajelleg-csoportok, mind pedig a státuszkategóriákat esetében ugyanazokat a főbb jellemzőket találta Szegeden:

Az egymástól legtávolabb lévő csoportok (kvalifikált szellemi dolgozók és a fizikai foglalkozásúak, illetve az alsó és a felső státuszúak) között a legmagasabb a disszimilitási index, és az egymással szomszédos csoportoknál (pl. szakmunkások és gazdálkodók, szakképzetlenek, illetve az alsóközép és alsó státuszúak) a legalacsonyabb a mutató. A szélső kategóriák között átlag körüli a disszimilitási index értéke, vagyis a nagyobb társadalmi távolság nagyobb térbeli elkülönüléssel jár, és fordítva: a kisebb társadalmi távolság kisebb disszimilitással. A

szegregációs index a felső kategóriáknál a legmagasabb, majd csökkenni kezd egészen a középső kategóriáig, ahonnan ismét emelkedik, de a legalsó helyzetű csoportnál már nem éri el a mutató a legfelső értéket, azaz a szegregációs görbe J-re emlékeztet.²

A szegregációs és a disszimilitási indexek kiszámításakor a funkcionális övezetknél rendre alacsonyabbak az értékek, kiváltképp a kisebb területen koncentrálódó alacsony társadalmi státuszúaknál. E megfigyelés elméleti magyarázatát adja Ladányi János (2008), aki szerint a klasszikus városszociológiai modellek korlátozta, hogy a nagy területi aggregátumok alapján felépített modellek szükségképp heterogén területeket foglalnak magukba, elfedve ezzel a kisebb léptékű szegregálódást.

A mentális térképes adatok elemzését illetően Ferencz tanulmányából az derül ki, hogy a szegediek mentális térképe jelentősen eltér a statisztikai módszerekkel vázolt társadalmi-térbeli szerkezettől. Meglehetősen megoszlának a vélemények a szegények által lakott városrészekről, ellenben a gazdagok lakhelyeire vonatkozó vélemények inkább „konszenzusosak”, koncentráltak. Közös bennük, hogy a megkérdezettek által említett területek a központi vagy ahhoz közeli fekvésűek, míg a többi városrész mintha „látószögön kívül” esne.

A szegedi mentális térképek elemzésének első eredményei megerősítik azokat a budapesti kutatási eredményeket, miszerint a magas társadalmi státuszúak jellegzetessége a nagy kiterjedésű, egybefüggő területen való szegregálódás, míg a társadalmi rétegződés alsóbb régióiban a sok kisebb méretű szegregátum jellemző (LADÁNYI 2005.). A jelenségre adható „empirikus” válasz: a megkérdezettek jól lokalizálható területeken észlelik a szegénységet, azonban azt sem zárható ki, hogy az általuk említett városrészekben huzamosabb ideig alacsony, illetve magas társadalmi státuszú emberek laktak/laknak és ez az információ sztereotípiák formájában rögzült a válaszadók mentális struktúrájában. A preferált területek és a gazdagok által lakottnak vélt városrészek a mentális térképen fedik egymást.

Boros Lajos a kutatássorozatban, összevont mutatók segítségével kísérlete meg mérhetővé tenni a deprivációt (BOROS 2011.). Az általa alkalmazott halmozott és összevont deprivációs indexek városon belüli különbségei jól mutatják az objektív illetve szubjektív (relatív) depriváció térbeliségét, és a kétféle depriváció területi szerkezete közötti hasonlóságokat és különbségeket. Boros először a 2001. évi népszámlálás Szegedre vonatkozó adatait használta fel az objektív depriváció mutatóinak készítésére, majd ugyanezt elvégezte a Szeged Studies 2007 adatfelvétel 2500 fős lakossági mintáján is. Az elemzések területi alapegységét a népszámlásban elkülönített városrészek jelentik. A népszámlálási adatok alapján az objektív deprivációt vizsgálta, azaz olyan mutatók felől közelített, amely az életminőség vizsgálatában a mérhető, könnyen számszerűsíthető, és az egyén véleményétől független tényezőket reprezentálják. Az adatok feldolgozása során a gazdasági aktivitás, iskolázottság, lakáshelyzet, demográfiai helyzet mutatócsoportokat vonta be az elemzésbe. Boros összevetette a relatív depriváció értékeit a népszámlálási adatok alapján számított objektív deprivációval és eredményként azt kapta, hogy a belvárosi területek jobb értékeket mutatnak a relatív depriváció tekintetében, míg az egyébként jó helyzetet mutató

² Csanádi Gábor és Ladányi János Budapesten végzett kutatásai szerint is a szegregációs görbe J-alakot vesz fel – a többi európai nagyvároshoz hasonlóan –, mert a társadalmi hierarchia alján elhelyezkedők térbeli elkülönülést jelző indexei alacsonyabbak, mint a hierarchia tetején lévőkénél, szemben az Egyesült Államok nagyvárosaival, ahol a görbe U-alakot követ. Ennek oka, hogy a magas státuszúak akarataik szerint koncentrálódhatnak, míg a szegények mikro-szegregátumokban élnek. (LADÁNYI 2007.) Az európai nagyvárosok másik sajátossága, hogy a belső területeket a felsőbb társadalmi rétegek veszik birtokukba és sajátítják ki, kiszorítva onnan az alacsonyabb rétegeket. (CASTELLS 2005.)

újszegedi területek hasonlóképpen differenciálódnak mindkét típusú depriváció alapján. A kertesház, illetve ritkább beépítésű részek (Marostó, villanegyed) jobb értékeket mutatnak, mint a panelesek (Odessa), ugyanakkor ez utóbbira is a városi átlag feletti az érték.

Kiskundorozsma és Tarján minden módszer és szempont szerint a város legdepriváltabb részei közé tartoznak. Szintén hátrányos helyzetűnek bizonyul az Északi városrész.

Az objektív mutatók alapján rossz helyzetű Móraváros ugyanakkor a relatív depriváció alapján átlagos helyzetűnek bizonyul. Alsóváros a relatív deprivációs index alapján jó helyzetű városrészként jelenik meg, amelyet alátámasztanak a népszámlálási eredmények is: csupán az inaktív keresők aránya magasabb a városrészek átlagánál.

Boros arra a következtetésre jutott, hogy a legkedvezőbb helyzetben piaci viszonyok által felértékelt központi, jól megközelíthető, illetve a ritkább beépítésű, kellemes lakókörnyezetet nyújtó városrészek vannak. Ez utóbbiak elérhetősége szintén viszonylag jó – legalábbis a többi lazább beépítésű területehez (pl. Gyálarét, Kiskundorozsma) hasonlítva. Minden esetben kimutatható a paneles negyedek relatív lemaradása a szomszédos területekhez képest, és több esetben a város egészéhez képest is. A város szerkezetét formáló globális hatások különböző formában jelennek meg és befolyásolják a depriváltság mértékét: a felértékelődő újszegedi területeket ezek teljesen elkerülik, hozzájárulva azok értéknövekedéséhez azzal, hogy a nyugodt lakókörnyezetet nem zavarják meg az új hatások. Ez igaz pl. Odessa-városrészre is, amely némiképp jobb helyzetben van, mint a többi paneles lakóövezet. (BOROS 2011.) Magunk a társadalmi-térbeli elkülönülés Szeged városán belüli, több módszerrel vizsgáltuk (RÁCZ 2011b), melynek kiinduló elméleti kereteit legfőképp Csanádi Gábor, Ekler Ferenc, Hegedűs József, Ladányi János és Tosics Iván (EKLER–HEGEDŰS–TOSICS 1980., CSANÁDI–LADÁNYI 1988., LADÁNYI 2008.) elméleti és módszertani kritikái, valamint a különböző társadalmi státuszú csoportok eltérő szegregációs mintázataival kapcsolatos kutatási eredményei jelentették. Az elméleti keretek mára kibővültek Kevin Lynch könnyen tanulható, „olvasható” város fogalmának társadalmi környezetre adaptált változatával (RÁCZ 2011b.), ahol Lynch (1960) definíciójában szereplő paramétereket amelyek az épített környezet sajátosságaira vonatkoznak, kutatásunk során kibővítettük a társadalmi mintázat valós és kognitív sajátosságainak paramétereivel. Ezalatt azt értjük, hogy a város nem csak és kizárólag az épített környezet alapján tanulható könnyen, hanem a társadalmi-térbeli elkülönülés mintázatán keresztül is.

Azt feltételeztük, hogy azokban a városokban készül a társadalmi-térbeli elkülönülésről viszonylag pontos kognitív térkép, ahol a társadalmi térbeli elkülönülés nagyobb területi egységet lefedő, nagyobb homogenitással jellemezhető.

Kutatásunk módszertana a tíz év kutatómunka alatt sok változáson ment keresztül. Kezdetben kizárólag csak a kvantitatív módszerek, ezek közül is a mintavételes eljárásra építő survey típusú adatfelvételi módszerre alapoztunk, és a klasszikus városzociológiai elméletek társadalmi-térbeli elkülönülésével kapcsolatos modellek relevanciáját vizsgáltuk Szeged estében. A kutatásunk kezdeti irányvonalával szemben megfogalmazott jogos és építő szakmai kritikák először arra késztettek bennünket, hogy kutatási problematikánk elméleti kereteit kibővítsük és más módszertani megközelítésben is megvizsgáljuk. A társadalmi-térbeli elkülönülés problematikájának szociológiai megközelítése mellett a társadalomföldrajzi, valamint a városgazdaságtani elméletekre is kiterjesztettük figyelmünket. Az elméleti keretek interdiszciplináris bővülése mellett az általunk vizsgált probléma módszertani megközelítése is bővült, amely bővülés a több vizsgálati módszer ötvözésének elméletére épített.

Kutatói érdeklődésünk mindvégig megmaradt a társadalmi-térbeli elkülönülés problemati-

kája mentén, és ezt a problematikát értekezésünk során egy olyan sajátos szempontból ragadtuk meg, amely a területi-térbeli társadalmi mintázatok vizsgálata szempontjából talán újdonságnak is tekinthető nevezetesen, hogy a statisztikai adatok mentén megrajzolható társadalmi-térbeli mintázatok valamint a fejekben létező kognitív társadalmi-térbeli mintázatok milyen eltérést mutatnak, ennek az eltérésnek mik lehetnek a magyarázatai, és milyen hatásokat fejthetnek ki egy-egy adott területre. Történeisz végzettséggel is rendelkező szociológusként először csak a kezdeti strukturálatlan várostörténeti érdeklődés, majd pedig a mentális térképezés módszere iránti érdeklődés vezetett az értekezés fő irányvonalát adó hipotézisek teszteléséhez, melyek a kvantitatív és kvalitatív adatgyűjtés közben fogalmazódtak meg. Történeti városfejlődés hipotézisünket még a forrás- és dokumentumelemzés során fogalmaztuk meg, majd ebből kiindulva más módszerek alkalmazásával megvizsgáltuk, hogy Szeged társadalmi-térbeli tagozódásának történeti változásai, hatással vannak-e 21. század város lakóinak Szegeddel kapcsolatos kognitív struktúrájára. A kvalitatív és kvantitatív adatfelvételek eredményeinek elemzésével alátámasztottuk, hogy a jelentős hatású városszerkezeti átalakulások ma is meghatározóak a mentális térképeken megjelenő kognitív struktúrák határait illetően, ugyanakkor a történelmi városrészek egykori határvonalai egyre inkább már csak a fejekben – kognitív térképeken – léteznek, és csak azok a városrészek mutatnak némi eltérést ebben a tekintetben, amelyek egykor önálló települések voltak.

A kognitív struktúrák és történeti városrészek összefüggéseinek vizsgálatok fordult kutatói érdeklődésünk a valós és kognitív társadalmi-térbeli elkülönülés problematikája felé. A probléma vizsgálatára egy kísérletet végeztünk, ahol a kiinduló vizsgálati pontként a 2001-es népszámlálási adatok alapján meghatározható és jól megragadható két társadalmi csoport (alacsony vagy magas státuszú, az adatfelvételek során érvényes megnevezéssel szegény vagy gazdag népesség) területi elhelyezkedését vizsgáltuk, különböző területi egységenkénti lehatárolásban, majd vetettük össze, a két csoport hat, hét, illetve kilenc évvel későbbi mentális térképeken megadott elhelyezkedésével.

A népszámlálási adatokon végzett elemzés Szeged estében is alátámasztotta azokat a korábbi, mások által megfogalmazott megállapításokat (LADÁNYI 2008.), melyek szerint a társadalmi hierarchia alján elhelyezkedők térbeli elkülönülést jelző indexei - az általában használatos, viszonylag nagy kiterjedésű területi lehatárolások esetében alacsonyabbak, mint a hierarchia tetején lévőkénél. A tétel kiváltképp igaznak bizonyult abban az esetben, mikor az elkülönülést jelző indexet nagyobb területi egységekre vetítve határozzuk meg. Ekkor a területen belüli nagyobb társadalmi heterogenitás következtében láthatatlanná vált a kisebb területi egységekben egyébként létező és ott koncentrálódó szegregáció.

A kísérletképp megvizsgáltuk azt, hogy a szegediek kognitív térképein léteznek-e társadalmi jellemzőiket tekintve elkülönülő területek, és ha igen ezek a területek elhelyezkedésüket illetően milyen mértékű azonosságot mutatnak a 2001-es népszámlálási adatok alapján végzett, társadalmi-térbeli elkülönülést vizsgáló elemzésünk eredményeivel. A népszámlálási adatok (iskolai végzettség, és munkastátusz) alapján alacsony státusz csoportba sorolt szegediek területi arányszám szerinti rangsora nem mutatott azonosságot egyik mentális térképes adatfelvételi év eredményeivel sem, viszont a magas státusz csoportba sorolt szegedi lakosok területi arányszám szerinti rangsora erős összefüggést mutatott a mentális térképes adatfelvételek gazdagok által lakott területként való említési rangsorával.

A mentális térképes adatfelvételek eredményei mindhárom adatfelvételi évben a gazdag-szegény területi elkülönülés esetében hasonló kognitív struktúrát mutattak. Ennek alapján

bevezettük és meghatároztuk a „*mentális szegregátum*” fogalmát, amely alatt olyan a területi egységeket értünk, ahol a mentális térképeken kirajzolódó mentális terekre vonatkozó meghatározó jelzők, vagy azonos tartalmat hordozó sztereotípiák említési gyakorisága legalább 15%. A mentális térképek pontosságára, vagy pontatlanságára vonatkozóan három lehetséges magyarázatot fogalmaztunk meg: A „*statikus magyarázat*”, valamint a „*dinamikus magyarázat*” esetében, a társadalom térbeli elrendeződésének fejekben lévő eltérő mintázatát az első esetben a valós elrendeződés csoportspecifikus területi elhelyezkedési sajátosságaival (statikus), a második esetben pedig a városrehabilitációs intézkedések célterületenként eltérő gyakoriságával (dinamikus) magyaráztuk. A harmadik „*sztereotíp magyarázat*” lényege, hogy a különböző társadalmi csoportok valóságban és fejekben való térbeli mintázatának különbözőségét a mentális terekhez kapcsolódó sztereotípiák okozzák.

A valós és kognitív társadalmi térbeli mintázatok eltéréseinek sztereotíp magyarázata kapcsán az a kérdés merült fel bennünk a további vizsgálódásokat illetően, hogy a különböző szegregátumokat magukba foglaló területekhez kötődő, túlzó sztereotíp magyarázatoknak van-e valamilyen hatása? A városgazdaságtan extern hatásokat taglaló elméleti megközelítést adaptáltuk a különböző minőségű szegregátumokat magukba foglaló területek megítélésével kapcsolatos vizsgálatunkra.

Az egyes városrészekre vonatkozó extern hatás mértékét a disszimilációs és mentális disszimilációs indexek területrészenkénti értékeinek különbségében fejeztük ki, majd annak alapján városrészenkénti rangsort állítunk fel a 2001-es bázis és a három adafelvételi év mutatói szerint, majd a rangsorok korrelációja alapján teszteltük az összefüggést. Az eredmények alapján kimutattuk, hogy az a sztereotípiákból adódó extern hatások leginkább a szegregátumokat magukba foglaló területeken érvényesülnek. *

Függelék

Szeged településrészei

A várostörténeti szerkezetváltozások következtében tehát a jelenlegi várostestben négy fő elem kap helyet: a történelmi városrészek, a lakótelepek, az ipari zóna, és a csatolt települések, melyek elhelyezkedése többé-kevésbé a városmagból kiindulva gyűrűs térszerkezetet követ, bennük azonban további sajátos karakterrel bíró egységek határolhatóak le. A 2001-es népszámlálás adatbázisában is az alábbi tíz területi egységet meghatározó változó található (funkcionális lakóövezetek), amelyet elemzésünk során mi is használtunk.

Belváros: a történelmileg kialakult szűk városmagot alkotó Vár és Palánk köré szerveződő városközpont és a Nagykörút által határolt része Szegednek, ahol a kulturális és egyéb intézmények zöme helyet kap, valamint a közlekedési hálózat sűrűsödik.

Hagyományos beépítésű belső lakóterület: a Nagykörút és a lakótelepek, valamint az ipari övezet által határolt lakóövezet, amelynek részei az egymástól a sugárutak által elkülönített Felsőváros, Rókus, Rókus-Móraváros, Móraváros és Alsóváros. Ezen utóbbi két városrész sokáig a legelhanyagoltabbak közé tartozott, azonban az elmúlt évtizedben végbement jelentős fejlesztések következtében lényegesen javult a helyzetük.

Lakótelepek: a város első lakótelepe az Újszegeden a Ligettől délre épített Odessza városrész. Tarján, Felsőváros, Makkosháza, és Újrókus a várost körülölelő körtöltés mentén létesültek, és jelentősen elkülönülnek, kiemelkednek a hagyományos lakóövezetből.

Villanegyed: Újszegednek a töltés és a Marostói utca által lehatárolt belső területe, amelynek azonban nem képezi részét az előbbiekben a lakótelepek között felsorolt Odessza városrész. A terület központiságát, villanegyed

jellegét tovább fokozza az ebben a körzetben található városliget, a strand és a gyógyfürdő, továbbá a különféle oktatási-, kulturális- és sportintézmények.

Kertvárosias jellegű lakóövezet: lényegében a városhoz kapcsolódó, a körtöltésen kívül eső területek: Béke-, Kecskés-, Klebelsberg-, Új-Petőfitelep, Baktó, Újszőreg, valamint Újszeged eddig nem említett területei a Marostó és a Fűvészkert környékén. Általában még az első világháborút megelőzően megindult az építésük, s azóta is folyamatos fejlődés jellemző.

Falusias jellegű lakóövezet: az 1973-ban Szegedhez csatolt – korábbi városhatáron kívül eső – volt önálló falvak; Tápé, Kiskundorozsma, Gyálarét, az Újszegeden lévő Szőreg, valamint Petőfitelep és Szentmihálytelek tartoznak ebbe a területi egységbe. Egyre inkább előtérbe kerül a lakóhelyfunkció, megfigyelhető az ide irányuló kitelepülés, amit a lakásállomány modernizálása is követ.

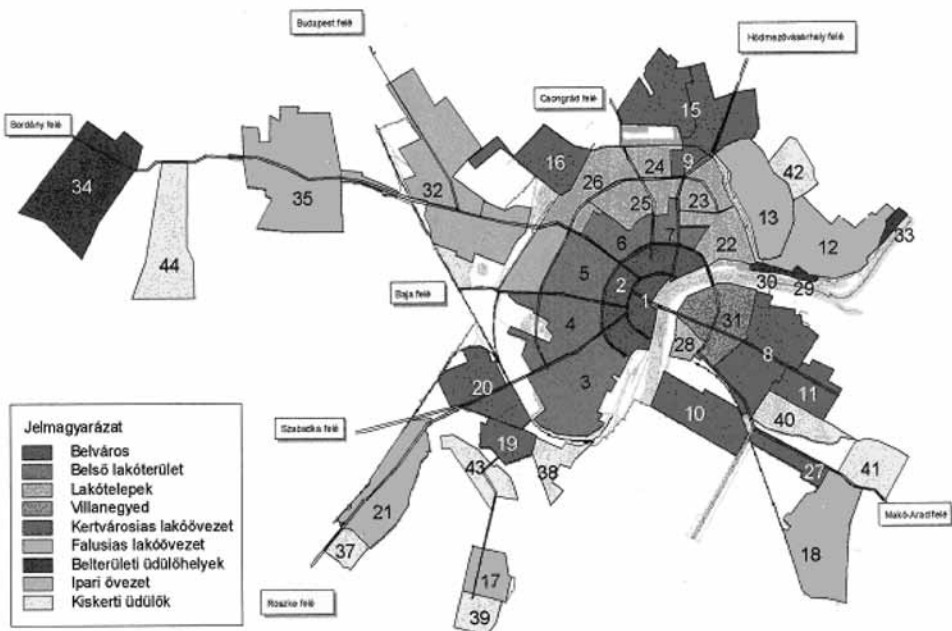
Belterületi üdüőlhelyek: a magas ár hullám esetén víz alá kerülő Sárگا, Tiszavirág, Tö-

mörkény üdüöltelepek, valamint a Kiskundorozsma után elhelyezkedő Szikós. Elsősorban szezonális pihenési-kikapcsolódási és idegenforgalmi funkcióval rendelkeznek, azonban az eredetileg üdüölnek épült házak egyre inkább szolgálnak állandó lakásul a tulajdonosoknak.

Ipari övezet: a lakótelepektől kiinduló gazdasági zóna a Körtöltés két oldalán. Gyéren lakott településrész, jóllehet található itt két középiskolai és két felsőoktatási kollégium.

Kiskerti üdüölök: a város körül helyet foglaló hobbikert-zóna, amelyben részlegesen megtörtént az infrastruktúra kifejlesztése. Ide tartoznak a Marostói kiskertek, Subasa, a Szőregi-, a Tápéi-, a Ballagítói, a Gyálaréti-, a Tompaszigeti- és a Bodomi-kiskertek. Az infrastrukturális ellátottság teljessé tételével – a csatornahálózat, a közvilágítás és a szilárd útburkolat kiépítése – ezen területek lakóhelyi funkciója jelentősen előtérbe kerülhet.

Egyéb külterület: Szeged viszonylag nagy kiterjedésű, ritkán lakott határa. (Kovács 2003:7-11)

Szeged településrészei

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAJMÓCY PÉTER – CSIKOS CSABA 1997.: Európai országok népszerűsége egyetemi hallgatók körében. *Iskolakultúra* 6-7. sz. 71–77.
- BALOGH PÉTER 2007.: A térbeli elkülönülés és a társadalmi rétegződés vizsgálata Szegeden. In Rácz Attila (szerk.): *Város és Vidéke*. Településszociológiai tanulmányok. Szeged, Belvedere Meridionale. 154–200.
- BENEDEK JÓZSEF 2003.: Tér és regionalizálás. In Süli-Zakar I. (szerk.): *A terület- és településfejlesztés alapjai*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó. 89–125.
- BOROS LAJOS 2011.: Szeged belső tagozódása a deprivációs indexek alapján. In Rácz Attila (szerk.): *Város és Vidéke*. Településszociológiai tanulmányok 2. Kézirat.
- CSANÁDI GÁBOR – LADÁNYI JÁNOS 1988.: Társadalmi csoportok térbeli elkülönülésének különböző léptékekben történő vizsgálata Budapesten. *Szociológia* 1988. 1. sz.
- CSÉFALVAY ZOLTÁN 1990.: *Térképek a fejünkben*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- DOWNES, R. M. – STEA, D. 1973.: Cognitive Maps and Spatial Behavior: Process and Products. In Downs, R. M. – Stea, D. (ed.): *Image and Environments*. Chicago, Aldine Publishing.
- DOWNES, R. M. – STEA, D. 1973b.: Térképek az elmében – Gondolatok a kognitív térképezésről. In Letenyei László (szerk.): *Településkutatás. Szöveggyűjtemény*. Budapest, 2004, L'Harmattan Kiadó. 593–615.
- DOWNES, R. M. – STEA, D. 1977.: *Maps in Minds: Reflections on Cognitive Mapping*. New York, Harper and Row.
- DOWNES, R. M. 1970.: *Geographic Space Perception: Past Approaches and Future Prospects*. Progress in Geography 2. 65–108.
- DÚLL ANDREA – KOVÁCS ZOLTÁN (szerk.) 1998.: *Környezetpszichológiai szöveggyűjtemény*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- DUNCAN, O. D. – DUNCAN, B. 1973.: Lakóhelyi szegregáció és foglalkozási rétegződés. In Szelényi Iván (szerk.): *Városszociológia*. Budapest, 1973, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- EKLER DEZSŐ – HEGEDŰS JÓZSEF – TOSICS IVÁN 1980.: *A városfejlődés társadalmi-térbeli összefüggései Budapest példáján*. I–III kötet. Budapest, BVTV.
- FARKAS JÓZSEF 2003.: A társadalmi tér elméleti kérdései. *Társadalomkutatás* 2003. 2. sz. 167–190.
- FERENCZ GÁBOR 2011.: Lakóhelyi szegregáció és mentális térkép Szegeden 2009. In Rácz Attila (szerk.): *Város és Vidéke*. Településszociológiai tanulmányok 2. Szeged, Kézirat
- GOLD, J. R. 1980.: *An Introduction to Behavioural Geography*. Oxford, University Press.
- GOULD, P. R. – RODNEY R. W. 1974.: *Mental maps*. Harmondsworth, Penguin. Pelican geography and environmental studies. (Második, javított és bővített kiadás: London, 1986, New York: Routledge.)
- GYÁNI GÁBOR 1998.: *Az utca és a szalon*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- HALL, E. T. 1969.: *The Hidden Dimension (1966)*. Garden City, Anchor Books, N.Y
- HALL, E. T. 1987.: *Rejtett dimenziók*. Ford. Falvay Mihály. 3. kiad. Budapest, Gondolat.
- HOFER TAMÁS – FÉL EDIT 1997.: *Arányok és mértékek az átányi gazdálkodásban*. Budapest, Balassi.
- HOLAHAN, C. J. 1982.: *Environmental psychology*. New York, Random House.
- KISS JÁNOS – BAJMÓCY PÉTER 1996.: Egyetemi hallgatók mentális térképei Magyarországról. *Tér és Társadalom* 1996. 2-3 sz. 55–70.
- KISS JÁNOS PÉTER 2005.: A mentális térkép. In Nemes Nagy József (szerk.) (2005): *Regionális elemzési módszerek*. Budapest, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport. 96–98.
- KOVÁCS TIBOR (szerk.) 2003.: *Nagyvárosok belső tagozódása: Szeged*. Szeged, Központi Statisztikai Hivatal Csongrád Megyei Igazgatósága. Kiadás száma: 7/2003.
- LADÁNYI JÁNOS 2008.: *Lakóhelyi szegregáció Budapesten*. Budapest, ÚMK.
- LADÁNYI JÁNOS (szerk.) 2005.: *Szociális és etnikai konfliktusok*. Tanulmányok a piaccgazdasági átmenet időszakából (1987–2005). Budapest, ÚMK.
- LETENYEI LÁSZLÓ 2001.: *Településtervezés és mentális térképezés*. Falu, város, régió. 11–15.

- LETENYEI LÁSZLÓ 2004.: *Településkutatás*. A települési és térségi tervezés társadalomtudományos alapozása. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- LETENYEI LÁSZLÓ 2005.: *Településkutatás*. A települési és térségi tervezés társadalomtudományos alapozása. Budapest, L'Harmattan-Ráció Kiadó.
- LYNCH, K. 1960.: *The Image of the City*. Cambridge (Massachusetts), Technology Press.
- MALINOWSKI, B. 1922.: *Argonauts of the Western Pacific*. London, Routledge.
- MÉSZÁROS REZSŐ 2000.: *A társadalomföldrajz gondolatvilága*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajzi Tanszék. 164 p.
- MICHALKÓ GÁBOR 1988.: *Mentális térképek a turizmus kutatásában*. A magyar középiskolások Olaszország képe. *Tér és társadalom* 1988. 1-2. sz. 112–129.
- MILGRAM, S. 1992.: Psychological Maps of Paris. In Milgram, Stanley: *The Individual in a Social World*. Essays and Experiments. (Eds: John Sabini and Maury Silver.) McGraw-Hill. (Eredetileg megjelent: Ittelson, W. H. – H. M. Prohansky – L. G. Rivlin (ed.), 1976)
- NEMES NAGY JÓZSEF (szerk.) 1998.: *A tér a társadalomkutatásban*. Budapest, Szó-Kép Kft.
- PERÉNYI ROLAND 2006.: *Városi tér és hatalom: „utcapolitika” a századfordulós Budapesten*. Századvég 39. 28–54.
- RÁCZ ATTILA 2011b.: *Szegregáció a fejekben*. A valós és mentális társadalmi-és térbeli elkülönülés vizsgálata Szegeden Ph.D értekezés.
- RÁCZ ATTILA (szerk.) 2007.: *Város és Vidéke*. Településszociológiai tanulmányok. Szeged, Belvedere Meridionale.
- RÁCZ ATTILA (szerk.) 2009.: *Város és Vidéke*. Településszociológiai tanulmányok 3. Szeged, JATEPress.
- RÁCZ ATTILA (szerk.) 2011.: *Város és Vidéke*. Településszociológiai tanulmányok 2. Szeged, Kézirat.
- STOLTMAN, J. P. 1980.: *Mental maps: resources for teaching and learning*. Sheffield, Geographical Association.
- SZELÉNYI IVÁN 1990.: *Városi-társadalmi egyenlőtlenségek*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- TVERSKY, B. 1993.: Cognitive Maps, Cognitive Collages and Spatial Mental Models. In FRANK, ANDREW U. – IRENE CAMPARI (ed.): *Spatial Information Theory: A Theoretical Basis for GIS*. Lecture Notes in Computer Science 716. 14–24. Berlin, Springer.
- VARGA-ÖTVÖS BÉLA 1993.: *Értéktérkép*. A települési ingatlanvagyon felmérésének módszere. *Comitatus* 1993. 3. sz.

ATTILA, RÁCZ

Mental map researches in Szeged

Summary

Investigating interpretations of people concerning space is a very interesting area of study because people produce and define subjectively objective elements of space (even of a settlement) and opinions connected to them. During mental mapping informations gathered on space are being formed individually as well. Namely, in a way that they help us find out where things can be found, who are living at a place, how to get and what can we do there. In most cases the question is how well these maps reflect reality. In our study our aim is to specify the possible factors influencing the correctness of mental maps.

Keywords socio-spatial segregation, segregation, mental segregation, mental maps, cognitive maps, cognitive representations, read the city, structure creation, submission of a report, cognitive, spatial structure, social status, residential segregation, mental segregation